

նեց կայսրուհուն. «Դուք գտնում եք, որ [ինձ] ավելի վայել է կնոջ նման մանել և ոլորել: Բայց ես բացի իլիկից ու ճախարակից այնքան բուրգ տամ, որ հռոմայեցիները մինչև իրենց կյանքի վերջը չկարողանան մանել»: Լանգոթարգներն այն ժամանակ Պանոնիայում էին ապրում, որտեղ այժմ թուրքերն են բնակվում: Պատրիկ Նարսեսը ամեն տեսակի մրգեր ուղարկեց նրանց և հայտնեց. «Եկեք այստեղ և տեսեք մի երկիր, որտեղ, ինչպես ասում են, մեղր ու կաթ է ծորում, որից լավր, իմ կարծիքով, աստված չի տվել: Եթե ձեզ այն դուր գա, բնակվեք այնտեղ և ինձ գարե դար երանի կտաք»: Լանգոթարգները, լսելով այդ, հստակապես ընծայեցին նրա խոսքերին և իրենց ընտանիքներով եկան Բենեվենտոս, ...նենգոթյամբ գրավեցին բերգը, իսկ բոլոր բնակիչներին կոտորեցին⁶: ...Նրանք այնուհետև արշավանք գործելով, իրենց ենթարկեցին ողջ երկիրը՝ Լանգոթարգիայի և Կալաբրիայի բանակաթեմը մինչև Պապիա...

ՏԱՐՈՆ ԵՐԿՐԻ ՄԱՍԻՆ¹

Հյուսիսում ապրող սկյութների մասին քեզ, ցանկալի որդյակ, բավարար չափով ասվել է²: Այդ մասին գիտենալը քեզ համար ապագայում անպայման օգտակար և պիտանի կլինի: Բայց քեզ անհրաժեշտ է իմանալ նաև արևելքում գտնվող և նորից հռոմայեցիների տիրապետության տակ անցած [երկրների] մասին, երկրներ, որոնք անցյալում դուրս էին եկել [հռոմայեցիների] հպատակությունից:

Հռոմայեցիների կայսրին առաջինը ենթարկվեց և հպատակվեց Տարոնի իշխան Կրիկորիկը³: Բայց հենց սկզբից նա երկու լարի վրա էր խաղում, խոսքով ձևացնում էր, թե գնահատում է կայսեր բարեկամությունը, բայց իրականում աշխատում էր հանդիմանալ սարակինոսների առաջնորդին: Տարբեր ժամանակներում նա Ասորիքից դուրս եկող և հռոմայեցիների կայսեր ենթակա բանակաթեմերի վրա արշավող [սարակինոսների] զորքերին ճանապարհ էր ցույց տալիս, ինչպես նաև Ասորիքին էր հայտնում հակառակորդ սարակինոսների դեմ հռոմայեցիների գաղտնի ծրագրերը: Նա շարունակ թաքուն նամակներ էր ուղարկում ամերմում-

Նիին⁴ և նրան տեղյակ պահում այն ամենի մասին, ինչ կատարվում էր մեզ մոտ: Նա ձևացնում էր, թե հոռմայեցիների կողմից է, բայց իրականում նախապատվություն էր տալիս սարակինոսներին և գործում նրանց օգտին: Հակառակ դրան, նա արժանահիշատակ կայսր Լևոնին⁵ նվերներ էր ուղարկում⁶, այնպիսիք, որոնք այդ վայրերի բարբարոսների⁷ համար մեծ արժեք ունեն և փոխադարձաբար ավելի շատ ու լավ նվերներ էր ստանում բարեպաշտ կայսրից: Վերջինս բազում անգամ նրան նամակ գրեց և հրավիրեց մայրաքաղաք, անձնապես հանդիպելու կայսեր, արժանանալու նրա հյուրընկալության և պատիվներին: Սակայն նա, երկյուղելով, որ նման քայլը կարող է դուր չգալ ամերմումնիին, և վերջինիս մեջ կասկածներ կհարուցի, անհիմն պատճառաբանություններ էր հորինում, որ իբր չի կարող իր երկիրն անօգնական թողնել սարակինոսների [հնարավոր] ասպատակությունների առջև:

Տարոնի այս իշխանը մի պատերազմի ժամանակ գերի վերցրեց Արքայիկի⁸ որդիներին, այսինքն պատրիկ⁹ Կրիկորիկի՝ պրոտոսպաթար¹⁰ Աշոտի¹¹ հոր եղբորդիներին, և իր մոտ արգելափակեց: Այն ժամանակվա իշխանաց իշխան Սմբատը¹², նամակ գրեց և խնդրեց նույն ամենաերանելի կայսեր, որ նա մարդ ուղարկի Տարոնացու¹³ մոտ ազատելու համար իր, Սմբատի հարազատ եղբորորդիներին՝ վերոհիշյալ Արքայիկի որդիներին, որպեսզի նրանք չհանձնվեն ամերմումնիի ձեռքը, քանզի պատրիկ Գրիգորը իշխանաց իշխան Սմբատի ազգականն էր: Ամենաերանելի կայսր Լևոնը, ընդառաջելով Սմբատի խնդրանքին, ներքինի Սինուտին¹⁴ այն ժամանակվա օքսեոս դրոմոսի խարտուլարին¹⁵, այդ և այլ հարցերով ուղարկում է Տարոնի իշխանի, ինչպես նաև Իբերիայի կուրապաղատ Ադրանասերի¹⁶, [նախապես] տալով նրան երկուսի համար պատշաճ ընծաներ: Սակայն հայ թարգման Թեոդորոսը¹⁷ ամբաստանեց Սինուտին վերոհիշյալ արժանահիշատակ կայսեր առաջ, դրա համար էլ նրա փոխարեն որպես կայսեր պատգամավոր¹⁸ ուղարկվեց Լիվոսի որդի պրոտոսպաթար Կոստանդինը¹⁹, հյուպուրգիայի դոմեստիկոսը²⁰, այժմյան անթիպատ պատրիկը²¹ և մեծ հետերիարխը²²: Նա լիազորագրով իրավասու եղավ վերցնել Տարոնի իշխան Կրիկորիկին ուղարկվելիք ընծաները, գնալ Տարոն, իսկ Սինուտին ուղարկել Իբերիայի կուրապաղատ Ադրանասերի մոտ՝ հանձնարարվածը կատարելու համար: Վերոհիշյալ պրոտոսպաթարը հասնելով Տարոն, Կրիկորիկին հանձնեց կայսեր նրան ուղարկած նվերներն ու նամակը, և վերց-

նելով Տարոնացու խորթ որդուն, որ Աշոտ էր կոչվում, իր հետ մայրաքաղաք բերեց: Կայսրը վերջինիս շնորհեց պրոտոսպաթարի աստիճան և մեծապես հյուրասիրելով, նույն պրոտոսպաթարի ուղեկցությամբ Աշոտին ճանապարհեց հոր մոտ: Այստեղ այդ նույն Կոստանդինը, իր հետ վերցնելով Ապոգանեմին²³, Տարոնի իշխան Կրիկորիկի եղբորը, և Արքայիկի երկու որդիներին, գալիս է երանելի կայսեր մոտ, որը նրան [Ապոգանեմին] շնորհում է պրոտոսպաթարի աստիճան և սիրալիր կերպով բազմիցս պատվասիրելով, նորից նույն այդ Կոստանդինի հետ միասին իր երկիրն ուղարկում, հարազատ եղբոր մոտ:

Այս բոլորից հետո վերոհիշյալ Կոստանդինը երկար ժամանակ մնաց Խաղտիքում²⁴, երբ հրաման ստացավ գնալ Տարոն, վերցնել Տարոնի իշխան Կրիկորիկին և գալ մայրաքաղաք: Նա այդպես էլ արեց: Կրիկորիկը մուտք գործեց աստվածապահպան քաղաքը²⁵, որտեղ արժանացավ մագիստրոսի²⁶ և Տարոնի զորավարի²⁷ աստիճանին: Նրան բնակության համար հատկացվեց տուն, այսպես կոչված «Բարբարոսի տունը»²⁸, որն այժմ պատկանում է պարակիմոմենոս²⁹ Վասիլին: Բացի այդ, նա պատիվ ունեցավ որպես ռոմիկ ստանալ տարեկան տաս լիտր ոսկի, տաս լիտր էլ միլիարիսիա³⁰, ընդամենը քսան լիտր: Նա մի տարի անցկացնելով թագավորանիստ քաղաքում, նույն պրոտոսպաթար Կոստանդինի ուղեկցությամբ առոք փառոք վերադարձավ իր հայրենի երկիրը:

Դրանից հետո Ապոգանեմը նորից գնաց երանելի կայսեր մոտ և նրա կողմից բարձրացավ պատրիկի աստիճանին: Նա իրավունք ստացավ կնության առնել վերոհիշյալ Կոստանդինի դքստեր³¹, և այդ առթիվ խնդրեց նաև տուն և ստացավ «Բարբարոսի տունը»՝ առանց խրիսովուլի³²: Նա հյուրասիրվեց կայսեր կողմից, այնուհետև գնաց, իր երկիրը վերադառնալու և ամուսնական հանդեսը կատարելու մտադրությամբ, բայց իր հայրենի երկիրը վերադառնալուց մի քանի օր հետո վախճանվեց:

Սրա եղբայր Կրիկորիկը նամակ գրեց և թույլտվություն խնդրեց մուտք գործելու թագավորանիստ քաղաքը, սուրբ կայսեր ձեռքից ստանալու իրեն հասանելի ռոմիկը և որոշ ժամանակ անցկացնելու աստվածապահպան քաղաքում: Այդ կապակցությամբ նա խնդրեց նաև, որ բնակության համար իրեն հատկացվի իր եղբոր համար առանձնացված տունը, որը և նրան տրվեց երանելի կայսեր կողմից այն պատճառով, որ [Կրիկորիկը] նոր էր

իրեն հպատակվել, բացի այդ գտնում էր, որ այդ քայլը արևելքի մյուս իշխանավորներին էլ կգրգի նույն պատրաստակամությամբ հպատակվելու հռոմայեցիներին: Բայց և այնպես, այդ տունը նրան հատկացնելու գործողությունը չհաստատվեց խրիստոնոսական գրողների կողմից:

Շատ տարիներ անց, երբ հռոմայեցիների կայսրության գլխավոր գտնվում էր Երանելի կայսր Ռոմանոսի³³ ձեռքում, այս Կրիկոսիկը հայտնեց, որ ինքն ի վիճակի չէ պահելու «Բարբարոսի տունը» և խնդրում էր դրա դիմաց իրեն տրվի Կելցեննում³⁴ մի պրոաստիոն³⁵ կամ Տաճատին³⁶, կամ էլ որևէ մի այլ, ո՛րը որ կայսրը կամենա, այն փաստարկումով, որ երբ հազարացիների կողմից իր երկրի վրա որևէ հարձակում կատարվի, նա իր ընտանիքն ու ունեցվածքը փրկելու տեղ ունենա: Կայսրը իրերի վիճակին անտեղյակ, ենթադրելով, որ «Բարբարոսի տունը» Տարոնացուն³⁷ է պատկանում, համաձայն երանելի Լևոնի կայսերական խրիստոնոսի, տվեց նրան Գրիգորասի³⁸ պրոաստիոնը Կելցեննում և իբր թե դրա դիմաց ստացավ [Բարբարոսի] տունը, բայց նա ևս իր հերթին պրոաստիոնի հատկացումը չվավերացրեց խրիստոնոսի կողմից:

Դրանից հետո Տարոնացու եղբորորդի Թոռնիկը, Ապոդանեմի որդին, նույն կայսեր նամակ գրեց, թե «ամենաերանելի կայսր Լևոնը «Բարբարոսի տունը» նվիրել էր իմ հորը: Իմ հոր մահից հետո, այն պատճառով, որ ես դեռ փոքրահասակ էի և որք, իմ հորեղբայրը տիրացավ [իմ հոր] տան, շարունակ ինձ խոստումներ տալով, թե երբ ես մեծանամ, կստանամ իմ հայրենական տունը: Բայց այժմ, ինչպես իմացա, իմ հորեղբայրը այդ տունը հանձնել է քո մեծությանը և դրա դիմաց ստացել Գրիգորասի պրոաստիոնը Կելցեննում»:

Կայսեր դեպի Տարոնի իշխանը ցուցաբերած սիրալիրությունը վասպարակայի իշխան Կակիկի³⁹, Իբերիայի կուրապաղատ Ադրանասերի⁴⁰ և իշխանաց իշխան Աշոտիկի⁴¹ նախանձը գրգռեց, նախանձ, որ գնալով բորբոքվեց: Նրանք բողոքեցին կայսեր, թե ինչո՞ւ համար Տարոնացին միայն պիտի կայսերական ռոճիկ ստանա, իսկ իրենք բոլորը՝ ոչ: Նրանք հարց էին տալիս. «Նա մեզանից ի՞նչ ավել ծառայություններ է մատուցում, և կամ մեզանից ի՞նչով է ավել օգուտ տալիս հռոմայեցիներին: Հետևաբար պետք է, որ կա՛մ մենք էլ նրա նման ռոճիկ ստանանք, կա՛մ թող նա էլ չստանա այդ պարգևը»: Իսկ երանելի կայսր Ռոմանոսը

գրավոր պատասխանեց նրանց, թե Տարոնացուն տրվող ոռճիկը ինքը չի սահմանել, հետևաբար ինքը իրավասու չէ դադարեցնելու դրա վճարումը: Այն [սահմանել է] ամենաերանելի [լեռն] կայսրը և արդարացի բան չէ չեղյալ հայտարարել անցյալում իշխած կայսրերի [սահմանածները]: Բայց նա դրեց նույն Տարոնացուն, հայտնեց նրան վերոհիշյալ մարդկանց բողոքի և նեղացած լինելու պատճառի մասին: Իսկ [Տարոնացին] հայտնեց, որ ինքն ի վիճակի չէ նրան տալ ո՛չ ոսկի, ո՛չ էլ արծաթ, բայց խոստացավ ընդունված սովորության համաձայն ուղարկվող նվերներից բացի տալ մինչև տաս լիտր արծողովյամբ հանդերձներ և պղնձե սսլասներ, մի բան, որ նա տվեց երեք կամ չորս տարի, որից հետո հայտնեց, թե ի վիճակի չէ տալ այդ պախտր⁴²: Հակառակ դրան, պահանջում էր ոռճիկը կամ պռույգը⁴³ այն չափով, ինչ ստանում էր ամենաերանելի կայսր Լեոնի օրոք, հակառակ դեպքում նա լրիվ հրաժարվում էր դրանից: Վերոհիշյալ երանելի կայսր Ռոմանոսը, Կակիկին, կուրապաղատին և մյուսներին գայթակղության առիթ չտալու համար, ոռճիկը կտրեց: Բայց կարծես նրա սիրտն առնելու համար հետադառնվում նրա որդուն՝ Աշոտին պատրիկի աստիճան շնորհեց, երբ նա քաղաք էր եկել և պետք եղածի պես հյուրասիրելուց հետո իր հայրենիքն ուղարկեց:

Մագիստրոս Կրիկորիկի մահից հետո, Ապոգանեմի որդի Թոռնիկը հայտնեց, որ շատ է ցանկանում գալ [քաղաք] կայսրին տեսնելու: Այդ կապակցությամբ կայսրն ուղարկեց պրոտոսպաթար և թարգման Կրիսիտեսին⁴⁴, որը և հիշյալ Թոռնիկին քաղաք բերեց: Այդ նույն Թոռնիկին կայսրը բարձրացրեց պատրիկի աստիճանին: Թոռնիկը «Բարբարոսի տան» նկատմամբ պահանջ էր ներկայացնում, բայց պատասխան ստացավ, թե իր հորեղբայրը դրա դիմաց Կելցենեում պրոաստիոն է ստացել: Նա ասաց, որ իր հորեղբայրը իրավունք չունեի իր հայրենական ժառանգությունը փոխանակության ենթարկել և պահանջում է կա՛մ տունը, կա՛մ էլ պրոաստիոնը, հակառակ դեպքում նա երկուսն էլ զիջում էր կայսեր, որպեսզի իր հորեղբորորդիների ձեռքում չլինեն: Այդ պատճառով կայսրը վերցրեց պրոաստիոնը (ծերունի Տարոնացին արդեն մահացել էր), բայց տունը դրա դիմաց չտվեց, որովհետև, ինչպես վերևում ասվել է, սրանց մասին ոչ մի խրիսովուլլ տրված չի եղել:

Դրանից հետո թագավորանիստ քաղաքը ժամանեց Պանդրատր⁴⁵, մագիստրոս Կրիկորիկ Տարոնացու անդրանիկ որդին և կայ-

սեր կողմից բարձրացավ պատրիկի աստիճանին: Նա դարձավ նաև Տարոնի զորավար: Նա խնդրեց կայսերական ընտանիքից կին առնել, իսկ կայսրը նրան կնության տվեց մագիստրոս Թեոփիլակտոսի⁴⁶ քրոջ: Ամուսնությունից հետո նա կտակ գրեց որտեղ հայտնում էր, թե «եթե այս կնոջից ինձ երեխաներ ծնվեն, թող նրանք տիրեն իմ ամբողջ երկրին, որպես [իրենց] հայրենական ժառանգություն»: Նա խնդրեց կայսեր, որ իրեն տրվի Գրիգորասի պրոտոստիոնը, որպեսզի այնտեղ բնակվի պատրիկիան, իր կինը, որի մահից հետո այդ պրոտոստիոնը թող նորից վերադարձվի նրա թագավորությանը: Կայսրը դրան էլ ընդառաջեց և բազում նվերներով նրան կնոջ հետ ուղարկեց նրա երկիրը: Մագիստրոս Կրիկոսի կնոջը, որի կնոջը, այն է պատրիկ Պանգրատը և պատրիկ Աշոտը շատ էին նեղում ու ճնշում պատրիկ Թոռնիկին, իրենց հարազատ հորեղբորորդուն, որ չկարողանալով դիմանալ նրանց թշնամության,՝ նամակ գրեց կայսեր, խնդրելով, որ վերջինս վստահելի մարդ ուղարկի և վերցնի իր երկիրը, իսկ իրեն, իր կնոջ և երեխային թույլ տա լինել կայսեր մոտ: Կայսրն ուղարկեց պրոտոսպաթար և թարգման Կրիստեսին, որպեսզի խնդիրքի համաձայն վերցնի [երկիրը] և [Թոռնիկին] ուղեկցի աստվածապահպան քաղաք: Բայց երբ Կրիստեսը այդ երկիրը հասավ, [Թոռնիկին] արդեն վախճանված էր, իր մահից առաջ կտակ թողնելով, համաձայն որի, իր ամբողջ երկիրը կտակում էր հռոմայացիներին կայսեր. նա [խնդրում] էր նաև, որ իր կինն ու երեխան լինեն կայսեր մոտ: Կայսրը [Թոռնիկի կնոջ] իր մոտ լինելուց հետո, նրա բնակության համար հատկացրեց ժամանակին խաղաղի կոմմերկիարիոս⁴⁷ դարձած պրոտոսպաթար Միքայելին պատկանող Պսոմաթեսի⁴⁸ վանքը: Ահա վերոհիշյալ Կրիստեսը կայսեր կողմից նորից է ուղարկվում ստանալու Ապոգանեմի երկիրը, այսինքն պատրիկ Թոռնիկի բաժինը: Տարոնացու որդիները, այսինքն վախճանված [Թոռնիկի] հորեղբորորդիները, դիմեցին [կայսեր], առաջարկելով նրան զիջել Ուլնուտը⁴⁹, բայց իրենց ձեռքում պահեն հորեղբորորդու երկիրը, պնդելով, որ միանգամայն անհնարին կլինի իրենց գոյությունը պահպանել, եթե կայսրը սեփականացնի հորեղբորորդու երկիրը: Կայսրն իրեն հատուկ բարությանմբ ընդառաջ գնաց նրանց խնդրանքին, տվեց Ապոգանեմի՝ իրենց հորեղբորորդու երկիրը, իսկ ինքը վերցրեց Ուլնուտն իր ամբողջ շրջակայքով: Այսպիսով, ահա, ամբողջ Տարոն երկիրը երկու մասի բաժանվեց, նրա մեկ կեսը գտնվում էր մագիստրոս

Կրիկորիկի որդիների ձեռքում, իսկ մյուս կեսը նրանց հորեղբոր-
որդիներին՝ պատրիկ Ապոգլունեմի [որդիներին]:

Գ Լ Ո Ւ Ն 441

ԱՊԱԽՈՒՆԻ ԵՐԿՐԻ², ՄԱՆՅԻԿԻԵՐՏ ԱՄՐՈՅԻ³, ՊԵՐԿՐԻԻ⁴, ԽԼԻԱՏԻ,
ՈՐ ԵՎ ԽԱԼԻԱՏ⁵, ԱՐՋԵՍԻ⁶, ՏԻՎԻԻ⁷, ԽԵՐՏԻ⁸, ՍԱԼԱՄԱՍԻ⁹,
ԵՎ ՅԵՐՄԱՅՈՒԻ¹⁰ ՄԱՍԻՆ

Իշխանաց իշխան Աշոտից¹¹ առաջ (սա Պարսկաստանի ամիրա
Ապոսատայի¹² կողմից գլխատված իշխանաց իշխան Սմբատի¹³
հայրն էր, Սմբատի, որն ունեցավ երկու որդի՝ Աշոտին¹⁴, որն
իրենից հետո դարձավ իշխանաց իշխան, և Ապասակին¹⁵, որն հե-
տագայում մագիստրոսի աստիճանին արժանացավ), այդ երեք
ամրոցները, այսինքն Պերկրին, Խալիատը և Արդեսը, գտնվում
էին Պարսկաստանի տիրապետության տակ:

Իշխանաց իշխանը նստում էր Մեծ Հայքում՝ Կարս ամրոցում¹⁶
և տիրում էր վերոհիշյալ երեք ամրոցներին, այն է Պերկրին,
Խալիատին և Արդեսին, ինչպես և Տիվիին, Խերտին և Սալամասին:

Մանցիկիերտին էր տիրում Ապելվարդը¹⁷, որ գտնվում էր իշ-
խանաց իշխան Աշոտի՝ իշխանաց իշխան Սմբատի հոր իշխանու-
թյան ներքո: Իշխանաց իշխան Աշոտը այս Ապելվարդին տվեց
նաև Խլիատ ամրոցը, Արդեսը և Պերկրին¹⁸, քանզի արևելքի բոլոր
շրջանները գտնվում էին վերոհիշյալ իշխանաց իշխան Աշոտի՝
իշխանաց իշխան Սմբատի հոր ձեռքում: Ապելվարդի մահից հե-
տո նրա տիրույթներն անցան Ապելխամիտի¹⁹ [Ապելվարդի] հա-
րազատ որդու ձեռքը, իսկ Ապելխամիտի մահից հետո վերջինիս
իշխանության տիրացավ նրա անդրանիկ որդի Ապոսևատան²⁰:
Իշխանաց իշխան Սմբատի՝ Պարսկաստանի ամիրայի կողմից
սպանվելուց հետո, [Ապոսևատան] իրեն համարեց Մանցիկիերտ
ամրոցի և մյուս ամրոցների ու շրջանների տերն ու տիրականը
և անկախացավ: Նա իր մյուս երկու եղբայրներ Ապուլեսֆուեսի²¹ և
Ապոսելմիսի²² հետ [ստիպված եղավ] ենթարկվել կայսեր, (քանզի
սխուլերի գոմեստիկոսը²³ համառ սլայքար էր մղել ամրոցների
դեմ, ասպատակել ու ավերել նրանց պատկանող շրջանները), հոռ-
մայեցիների կայսեր վճարելով իրենց ամրոցների և շրջանների